

AĞIZ SÖZLÜKÇÜLÜĞÜ AÇISINDAN POPÜLER YAYINLAR*

Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
[Türkiye]

1. Giriş

Türkiye’de ağız araştırmalarıyla ilk çalışmaların 1867 yılına kadar uzandığını söyleyen Korkmaz, Anadolu ağızlarıyla ilgili ilk derlemelerin Batılı araştırmacılarca 20. yüzyılın hemen başlarında yapıldığını belirtmiş, ağızlarla ilgili çalışma ve derlemeleri dönemlere ayırmıştır (Korkmaz 1995: 199). “A. Maksimov’un Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazdığı *Opıt izslédovanija tjurskich dialektov v Chudavendgarë i Karamanii* (St. - Petersburg 1867) adlı denemesinden ta 1940 yıllarına kadar uzanan dönemdeki araştırmalar, bir iki istisnası dışında genellikle ‘yabancı araştırmacılar dönemi’ olarak adlandırılabilir.” Korkmaz’ın Türkiye’deki ağız araştırmalarının tarihiyle ilgili dönemlendirme denemesi bu alanda yaygın olarak kullanılmıştır.

Dil ve dille ilgili konular, her zaman mesleği dilcilik olmayan meraklıların da ilgisini çekmiştir. Bu çerçevede tıpkı bir dil gibi bir dilin lehçeleri ve ağızları da dil meraklılarının ilgisini uyandırmıştır. Mesleği dilcilik olmayan kişilerin ürettiği ağızlarla ilgili yığınla eser vardır. Bu tür eserleri popüler yayın olarak değerlendirmek mümkündür. Böyle çalışmalarda bir bilimsel kaygıdan ve bilim adamlarından beklenmesi gereken titizlikten ve özenden söz edilemez.

Dil meraklılarının ilgisini öncelikle yörelerindeki farklı kelimeler ve söyleyişler çektiğinden ağızlarla ilgili popüler yayınların önemli bir bölümünü sözlük çalışmaları oluşturur. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili popüler yayınların yalnızca sözlüklerden oluştuğu söylenemez. Ağızlarla ilgili başka türlü popüler yayınlar da vardır.

Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili en önemli ve en kapsamlı sözlük çalışması 12 ciltlik *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*’dür. *Derleme Sözlüğü* esas olarak biri 1932-1934 yıllarında, öbürü de 1952-1959 yıllarında yapılmış iki büyük derlemenin ürünüdür. 1932-1934 yıllarında yapılan derlemenin malzemesiyle bir *Söz Derleme Dergisi* hazırlandığını da hatırlatmak gerekir. *Derleme Sözlüğü* hem dil meraklılarının hem de mesleği dilcilik olanların kullandığı ağız araştırmalarıyla ilgili en temel kaynak durumundadır. *Derleme Sözlüğü*’nün hazırlanmasında uzmanlar yanında dil meraklılarının çok önemli katkıları olduğu bilinmektedir.

Ağız çalışmalarının neredeyse tamamında bir sözlük kısmı da yer alır. Ancak ağız çalışmalarının sözlük kısımlarının bir örnek oluşturduğu söylenemez. Birçok ağız çalışmasının sözlük kısımlarının sorunlu olduğuna çeşitli vesilelerle işaret edilmiştir. Bazı ağız çalışmalarında yalnızca yöreden derlenen metinlerde geçen

* Bu yazı, 27-29 Ekim 2011 tarihlerinde Edirne’de yapılan IV. Uluslar arası Türkiye Türkçesi Ağızları Çalıştayında sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş biçimidir.

kelimelerin dizini ve sözlüğü yer alır. Ağız çalışmalarının bir bölümünün sözlüklerinde hem yöreden derlenen metinlerde geçen kelimeler hem de metin dışı kelimeler ve öbekler yer alır. Ağız çalışmalarında yer alan verilerin anlandırılması başlı başına bir sorundur.

Popüler yayınların bazılarında *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* bir kaynak olarak kullanılmıştır. Elbette *Derleme Sözlüğü*nü kaynak olarak kullanmayan popüler yayınlar da vardır. Bu tür çalışmaların bir kısmında kaynakça olmadığından sözlüklerindeki verilerin hangi yolla elde edildiğini kestirmek zordur.

2. Popüler Yayınlar

Bu yazı çerçevesinde on popüler yayın üzerinde durulacaktır. Üzerinde durulan popüler yayınların önemli bir bölümü Karadeniz ağızlarıyla ilgilidir. Ancak ulaşabildiğimiz yayınlar arasında Orta (İç) Anadolu ağızlarıyla ilgili olanlar da vardır. Ağızlarla ilgili popüler yayınların yazarlarının çoğunun öğretmen olduğunu vurgulamalıyız.

Üzerinde duracağımız popüler yayınlardan beşinin adı sözlüktür. Bu yayınlardan *Konuşmanın Çarşamba’cası* da bir yöre sözlüğü niteliği taşır. Bu yayında *Derleme Sözlüğü*’nde yer alan Çarşamba ağızıyla ilgili veriler bir araya getirilmiştir. Yalnızca bazı tanımların eklendiği veya değiştirildiği bu sözlük çalışmasında toplam 886 madde başı kelime yer alır. Bu kelimelerin tamamı *Derleme Sözlüğü*’nde vardır. Dolayısıyla Keskinsoy’un çalışmasının, *Derleme Sözlüğü*’nde Çarşamba kaydı bulunan verileri bir araya getirmek dışında bir katkısından söz edilemez.

Bilgin Hasdemir’in *Zaman Tünelinde Ünye* adlı eseri, Ünye ağızıyla kurgulanmış metinlerden oluşur. Dolayısıyla Hasdemir’in eseri öbür popüler yayınlardan ayrılır.

Bilgin Hasdemir, Ünye ile ilgili bütün hatıralarını ve bildiklerini Ünye ağızı ile yazmıştır. Elbette Ünye’de yalnızca bir ağız olup olmadığı tartışılabilir. Bu konu ile ilgili bilgisine başvurduğum Ünyeli Türk dili konusunda çalışan dostlarım Bilgin Hasdemir’in Ünye’nin merkezinde yerleşik bir Gürcü olduğunu, dolayısıyla kitabını bu ağızla yazdığını söylediler. Hasdemir’in kitabı özellikle Ordu ağızı ve Karadeniz ağızları üzerine çalışanlar için yeni malzemeler sunmaktadır. *Zaman Tünelinde Ünye* diller arası ilişkiler açısından da değerlendirilebilir.

Hasdemir, kitabının başında “Bu kitap, bir tarih kitabı değildir. Ünye’de çocukluk ve gençlik dönemlerimde yaşadığım ve şahit olduğum olaylara kendi penceremden bakıştır.” demektedir. *Zaman Tünelinde Ünye* bir yerel tarih belgesi olarak da düşünülebilir. Bu tür metinlerin birçoğu gibi Hasdemir’in kitabı da anlattığı yöreyi özcü bir bakışla yüceltir: “Rahmetli Bedri Abim, ‘Ünye ile dünyayı dartsmışlar, Ünye 250 gram avur gelmiş’ derdi. İnanmadım, dartsdım. Bedri Abim haklı çıktı. Bize inanmayan varsa dartsabilir.” (s. 7).

Hasdemir, ayrıca Ünye ağızı ile ilgili bilgi de vermiştir: “Türkçemiz içinde ‘Ünye Ağızı’ büyük bir zenginliğe sahiptir. Bu zenginliğini, kendine özgü kelimeleri ve deyimleri ve yine kendine özgü söyleyiş biçimi ile kazanmıştır. Geçen zaman içerisinde, genç nesil, konuşmalarına, Ünye’den başka yerlerde kullanılmayan bu sözcük ve deyimleri katarak İstanbul Türkçesi konuşmaya başlamıştır. Bugün ‘biz Ünye’de eskiden konuşulduğu gibi konuşmuyoruz’ diyenler çıkabilir, ama konuşmalarına Ünye’ye özgü sözcük ve deyimleri çok doğal bir şekilde kattıkları bir gerçektir.” (s. 8)

Zaman Tünelinde Ünye’nin önsözü de Ünye ağızı ile yazılmış Recai Güdek’in dörtlüklerinden oluşmaktadır. (s. 9-11).

Zaman Tünelinde Ünye adlı kitaptaki söz varlığı üzerinde durulmaya değer zenginliktedir. Özellikle *pancar bilisi*, *pevük* vb. kelimeler ilgi çekicidir. Bu metinde çeviri yazı işaretleri kullanılmamıştır ancak yöredeki söyleyişlerin doğru yansıtılmasına çaba gösterilmiştir. *Zaman Tünelinde Ünye* adlı eseri kullanan ağız bilimci az çok bu metindeki sistemi yorumlayarak yöredeki söyleyişlere ulaşabilir.

Hasdemir’in metnindeki bazı kelimeler ne *Derleme Sözlüğü*’nde ne de benim ulaşabildiğim başka bir sözlükte var. Metindeki kelimelerden bazıları da yalnızca Ünye ağızında yer almaktadır: “*Perzü* gavurmasınan, *balcan hölmehöşü* yapcam.” (s. 37). Buradaki *hölmehöş* yansımadan oluşan bir yemek adı gibi görünmektedir.

Metinde geçen *bili* kelimesi *DerS*’de “Karalahanadan yapılan sulu bir yemek (*Ünye –Or.)” biçiminde yalnızca bu yöreye has bir yemek adı olarak kaydedilmiştir. Bu kelimedeki uyuma aykırılık da dikkati çekicidir. Ayrıca *gergelek* sözü de *DerS*’de “Dere ve ırmakların getirdiği küçük ağaç parçaları (*Ünye –Or.)” şeklindedir. Samsun, Çarşamba yöresinden derlenen “Yeşilırmak Bulandı” adlı bir halk türküsünde de *gergelek* sözü tekrar edilen öğelerden biridir.

Zaman Tünelinde Ünye’deki farklı kelimeler bunlarla da sınırlı değildir. Metindeki “Tabi konuşurum. Eliyin niye *kerkin*. Eliyin *kerkmeden* at” (s. 21) cümlelerinde geçen *kerkmek* fiili de üzerinde düşünölmeye değer bir veridir. *Kerkmek* fiili bu şekilde *DerS*’de yoktur. Hasdemir’deki fiilin kullanımına yakın “1. Bir şeyi yerinden gevşetmek (*Niksar –To) 2. Bir şeyi sıkılamak, oturtmak (Uluşiran *Şiran –Gm.)” anlamları ile kullanılan *kerkitmek* fiili *DerS*’de vardır. Burada *kerkmek* fiili ile yansıtılmak istenen, bilye türü bir oyunu oynarken atışı yapan elin yere sabitlenip sabitlenmemesi ile ilgili bir durumdur. Bu *kerkmek* fiilinin yere sabitlenmiş elin gevşetilmesini, hareket ettirilmesini ve atışta biraz da olsa üstünlük sağlanmasını anlattığını düşünüyorum.

Bunlardan başka benim belirlediğim birkaç sorunlu kelime daha var: “Garılar sarma yapar; unlar, *nemüslü* börek ister” (s. 37) cümlesinde geçen *nemüslü* (*nemisli*) *DerS*’de “Sebzeli börek (*Ünye –Or.)” şeklindedir. Bu metindeki “Uzun lafin gıçası maaledeki arkadaşlarla tam bir *pevük* çakalı olmuştum” (s. 16) cümlesinde geçen *pevük* sözü de bu biçimi ile *DerS*’de yoktur. *DerS*’de *petik* “(IV) Küçük kuşları tutmak için kullanılan tuzak (*Halfeti –Ur.)” vardır. Ancak metinde geçen *pevük* ile *petik* kelimesini ilişkilendirmek hiç kolay değildir.

Ayrıca “fasile *pürüşlünün* yanında mutlaka ham *balcan* turşusu olacak” (s. 37) cümlesinde geçen *pürüşlü* kelimesi ile “saç dararken *töslüüzü* iyi ayırın” cümlesindeki *töslük* kelimesi de sözlüklerde yoktur. Ancak *töslmek* fiilin anlamları arasında “kavga edenleri ayırmak. (-Çr.; -Ng.)” vardır. Dolayısıyla *töslmek* fiilinden bir *töslük* türetmek mümkündür. Bunun dışında *DerS*’de *töslük* “Gübre yığılı yer (Bağtepe *Kozan –Ada.)” şeklinde de anlandırılmıştır. Bununla metindeki kelime arasında yalnızca ses benzerliği vardır. *Töslük* sözü bu bağlam içinde “(başta) saçın ayrıldığı çizgi, saçın ayrımı” gibi bir anlamda kullanılmıştır.

Bu metindeki sorunlu kelimelerin çoğu yemek adlarından oluşmaktadır. Bunun da üzerinde durmak gerekir. Bu metindeki bazı yemek adları benim tanıdığım Ünyelilere de yabancı geldi.¹

Kudret Emiroğlu'nun hazırladığı *Trabzon- Maçka Etimoloji Sözlüğü* bu tür yayınların en ilgi çekici olanıdır. Emiroğlu'nun eserinde toplam olarak 2064 madde başı kelime vardır. Emiroğlu bu kelimeleri sınıflandırmıştır.

	Bitki				Eşya				Hayvan				İnsan				G	İn	İk	Top.
	G	T	Y	Top.	El	M	G	Top.	Y	Ev	G	Top.	S	G	Top.					
Türkçe	33	29	13	95	41	45	26	112	13	3	63	79	63	79	142	251	22	26	727	
Bilinmeyen	69	7	30	106	24	64	28	116	27	6	62	95	73	22	95	118	14	5	549	
Yunanca	54	17	24	95	15	41	23	79	31	-	17	48	31	27	58	49	21	10	360	
Arapça	7	12	5	24	11	17	9	37	6	1	16	23	24	16	40	64	15	3	206	
Farsça	6	5	4	15	11	27	3	41	-	1	12	13	21	9	30	38	10	3	150	
İtalyanca	2	-	2	4	2	11	6	19	1	-	2	3	4	6	10	14	2	2	54	
Rusca	6	1	1	8	8	5	3	16	-	-	7	7	4	-	4	4	-	-	39	
Ermenice	6	1	-	7	-	2	1	3	1	1	2	4	4	3	7	2	2	-	25	
Diğerleri	5	2	-	7	4	4	1	9	4	-	1	5	5	4	9	3	2	-	35	
Toplam	208	74	79	361	116	216	100	432	83	12	182	277	229	166	395	543	88	49	2145	
	Bitki				Eşya				Hayvan				İnsan				G	İn	İk	Top.
	G	T	Y	Top.	El	M	G	Top.	Y	Ev	G	Top.	S	G	Top.					
Türkçe	25,5	39,2	16,3	26,4	35,4	20,8	26	25,9	15,6	25	34,6	28,5	27,6	47,6	35,9	46,2	25	33	33,9	
Bilinmeyen	33,2	9,5	37,6	29,4	20,7	29,7	28	26,9	32,5	50	34,1	34,3	31,9	13,3	24	21,8	15,9	10,2	25,6	
Yunanca	25,9	22,9	30	26,4	12,5	18,9	23	18,3	37,3	-	9,4	17,3	13,6	16,3	14,7	9	23,8	20,4	16,8	
Arapça	3,3	16,2	6,4	6,6	9,5	7,9	9	1,6	7,4	8,3	8,8	8,3	10,5	9,6	10,1	11,8	17	6,1	9,6	
Farsça	2,9	6,7	5	1,1	9,5	12,5	3	9,5	-	8,3	6,6	4,7	9,2	5,4	7,6	6,9	11,4	6,1	7	
İtalyanca	0,9	-	2,6	4,1	1,7	5,1	6	4,4	1,2	-	1,1	1,1	1,7	3,6	2,5	2,6	2,3	3	2,5	
Rusca	2,9	1,4	1,4	2,2	6,9	2,3	3	3,7	-	-	3,8	2,5	1,7	-	1	0,7	-	-	1,8	
Ermenice	2,9	1,4	-	1,9	-	0,9	1	0,7	1,2	8,3	1,1	1,5	1,7	1,8	1,8	0,4	2,3	-	1,2	
Diğerleri	2,5	2,7	-	1,9	3,5	2,9	1	2	4,8	-	0,5	1,8	2,1	2,4	2,3	0,6	2,3	-	1,6	
Toplam				16,8				20,2				12,9		18,4	25,3	4,1	2,3			

G: Genel T: Tarım Y: Yabancı E: Elbise M: Mutfak Ev: Evcil S: Sifat İn: İnanc İk: İklim

G: Genel T: Tarım Y: Yabancı E: Elbise M: Mutfak Ev: Evcil S: Sifat İn: İnsan İk: İklim

Kudret Emiroğlu'nun *Trabzon- Maçka Etimoloji Sözlüğü* adlı eserini popüler yayınlar arasında ayrı bir yere koymak gerekir. Emiroğlu bir ağız araştırmacısının bile kolayca ulaşamayacağı kaynaklara ulaşmış ve bunları kullanmıştır.

Hasan Kalyoncu'nun *Tonya Sözlüğü*'nde 1079 madde başı kelime vardır. Türkçede kelime başında / l / ünsüzü bulunmadığı hâlde *Tonya Sözlüğü*'nde / l / ünsüzüyle başlayan 60 kelime yer alır. Tonya ağzından derlenen verilerin bir kısmı farklı tanım ve anlamlarla Emiroğlu'nun sözlüğünde de bulunur. Bütün ağız araştırmalarında olduğu gibi bu sözlük çalışmasının başında da yöre ile ilgili ses değişimleri sıralanmıştır.

Beyceli Sözlüğü Fatsa'nın bir köyünün ağızıyla ilgili söz varlığını bir araya getiren bir sözlük çalışmasıdır. Ayhan Sarıhan'ın *Beyceli Sözlüğü* adlı eserinde 6525 madde başı kelime yer almaktadır. Bu sözlükteki madde başı kelimelerin çokluğu aynı maddede gösterilmesi gereken birimlerin ayrı madde başı olarak

¹ Hasdemir'in eseri 2005 yılında sunduğum "İki Örnek Çerevesinde Popüler Yayınlar ve Ağız Ağız Araştırmaları" başlıklı bildiride değerlendirilmiş ve bu bildiri *Türk Dilleri Araştırmaları*, C. 19, İstanbul 2009 içinde yayımlanmıştır. Daha önce Hasdemir'in kitabının adı Zaman Tünelinde Ünye yerine yanlışla Zaman Tünelinde Ünye şeklinde kaydedilmiştir. Aynı bildiride Orhan Keskinsoy'un eseri de daha ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir.

gösterilmesinden kaynaklanmaktadır. Sözlükteki bütün kelimelerin yöre ağızıyla ilişkili olmadığını vurgulayan Sarıhan, *Derleme Sözlüğü*'nden 200, *Yeni Tarama Sözlüğü*'nden 60, *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*'ndan 36, *Aybastı Ağızı*'ndan 35 kelimeyi sözlüğüne almıştır (Sarıhan 2003: 12-13).

Kültürümüzde İskevsür Ağızı da bir sözlük niteliği taşır. Öğretmen Muhsin Demirci'nin hazırladığı kitaba Hayrettin İvgin bir ön söz yazmıştır. Önce İskevsür'ün hangi yerleşimlerden oluştuğu anlatılmış, ardından yörenin tarihi üzerinde durulmuştur.² Demirci'ye göre İskevsür Başçıftlık, Hatıplı (Hatıplı), Karacaören, Bereketli, Bozcalı, Maşala, Gerdengeç, Elmacuk (Almacuh) adlı yerleşimlerden oluşur. Bu yerleşimlerden Başçıftlık ilçe olmuş ve birer belde olan Karacaören ile Hatıplı bu ilçeye bağlanmıştır. Tarih kaynaklarında İskefsir / İskefser adı Reşadiye ilçesinin eski adı olarak kaydedilirken Demirci, İskefsir'in kapsamını daraltmıştır. Demirci, eserinde Başçıftlık'le ilgili şiirlere de yer vermiştir.

Demirci'nin kitabının sözlük bölümünde 2460 madde başı kelime vardır. Demirci, yalnızca kelimeleri derlemekle yetinmemiş, yöreden atalar sözü ve lakaplar da derlemiştir. Ayrıca sözlükte maddi kültürle ilgili unsurların adları bütün ayrıntılarıyla sıralanmıştır.

Yozgat Yöresel Kelimeler Sözlüğü Yozgat Dernekler Federasyonu yayını olarak Kültürajans'tan çıkmıştır. Bu sözlüğü hazırlayan Ömer Ünal, kütüphanecilik kökenlidir. Ünal'ın çalışmasında 4099 madde başı kelime vardır. Ünal'ın kaynakları arasında *Derleme Sözlüğü* dışında Yozgat'la ilgili yedi çalışma adı yer alıyor. Ayrıca kitabın sonuna 21 maddi kültür unsuruyla ilgili resimler eklenmiştir.

Bir yüksek mimar olan İbrahim Hulûsi Güngör'ün *Türkçe'nin Karaman Ağızı* adlı kitabı da bir sözlük çalışmasıdır. İbrahim Hulûsi Güngör, Karaman ağzında kullanılan kelimelerin unutulmaması dileği ile böyle bir çalışmaya başlamıştır. Yazarın Yunus Emre'yi Karamanlı sayarak *Yunus Emre Divanı*'nda ve *Risaletü'n-Nushiyye*'de geçen kelimelerle Karaman ağzının söz varlığı arasında bağ kurması ilgi çekicidir. Yazar, eserinde yaklaşık 4700 madde başı kelime bulunduğunu belirtmiştir. Ancak bizim sayıımıza göre *Türkçe'nin Karaman Ağızı*'nda 4447 madde başı kelime vardır. Bunların tamamını kendisinin derlemediğini söyleyen yazar, kendisine derleyici olarak katkıda bulunanları ve derledikleri kelime sayılarını kaydetmiştir. Güngör, sözlüğünde bazen bir kelimenin daha dar bir çevrede kullanıldığını belirtmek üzere "*edik*: Ayağa giyilen mest (Manyan köyü), *eğsi*: Bir yanı yanmış odun, *geçelik*: Karşı taraf, ön taraf (Manyan köyü), *Pünnük*: Toprağı çukurca kazıp üzerini çalı çırpı kapatarak yapılan yeni doğmuş kuzuları korumaya yarayan yuva (Kılbasan Beldesi) vb. bilgilere yer vermiştir.

Güngör'ün inceleme kısmında kaydettiği *-İpbAttr* eki ve bu eklin kullanıldığı örnekler ilgi çekicidir.³

Ahmet Dinç'in *Türkçe'nin Kayıp Kelimleri* iddialı ve ilgi çekici bir popüler yayındır. Kendisini meraklı bir gazeteci olarak tanımlayan Dinç, Türkiye'nin birçok

² Çeşitli kaynaklarda İskefsir (İskevsür) Reşadiye ilçesinin eski adı olarak kaydedilmiştir. bk. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları; İstanbul 2001, s. 81 ve 136.

³ Böyle bir eke İdris Nebi Uysal'ın çalışmasında rastlamadık: *Karaman İli Ağızları ve Anadolu Ağızları Arasındaki Yeri*, Karaman 2011.

yöresine gitmiş ve bu yörelerden kelimeler derlemiştir. Başlangıçta derlediği kelimelerin yörelerini kaydeden yazar, sonradan bunun sözcüğü sınırlamak anlamına geleceğini düşündüğünden bu yaklaşımından vazgeçmiştir. Dinç'in sözlük çalışmasında 10.943 madde başı kelime yer almaktadır. (s. 16). Dinç'in sözlük çalışmasında kelimelerin derlendiği yöreler yoktur. Yazar, derlediği bazı kelimelerin *Derleme Sözlüğü*'nde dahi yer almadığını iddia eder. Halbuki *Türkçe'nin Kayıp Kelimeleri* adlı eserdeki kelimelerin önemli bir kısmı Temel Türkçe sözlüklerde bile yer almaktadır.

Dinç'in sözlüğündeki *kolçadırı* ilgi çekici bir veridir. Yazar bu kelimeyi şemsiye şeklinde anlamlandırmış ve "Dışarıda yağış var, *kol çadırı* eline al" cümlesiyle de örneklendirmiştir. Bu veri Kırgızcada yer almaktadır. Türkçedeki şemsiyeyi Cumakunova 1. Çatır, çatır türündüğü. 2. Paraşüt çatır. 3. Kol çatır 4. Bot. Çatır gül." şeklinde anlamlandırmıştır. (2005: 814). 2005 yılında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'teki bir alışveriş merkezinde satıcı kız kendisinden "kol çatır" istediğini söylediğinde katıla katıla gülmüştü. Kendisinden niçin güldüğünü sorduğumda böyle bir kelimeyi ilk defa duyduğunu söylemişti. Kendisine şemsiyenin ne olduğunu sorduğumda "zont" diye cevap vermişti. Dolayısıyla Dinç, *kol çadırı* konusunda hayal gücünü fazla zorlamış gibi gözüküyor.

Ayrıca *kol çatır / kol çatır* meselesinin, Kırgız sözlükçülüğü alanında çalışanların da Kırgızcada karşılığı bulunmayan yabancı kelimelere karşılıklar bulma çabalarına işaret ettiğini belirtmeliyiz.

3. Sonuç

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili popüler yayınların ağız bilimi üzerine çalışan araştırmacılar tarafından değerlendirilmesi gerekir. Ancak bu yayınları kullanırken çok dikkatli olmak uygun olur.

Meraklıların dille ilgili konulara ilgi göstermesi herhalde dünyanın pek çok yerinden sık rastlanan bir durumdur. Bazı yörelerle ilgili hiç ağız araştırması yapılmadığını hesaba katarsak meraklılarca yapılan çalışmaların ağız bilimcilerin araştırmalarına destek sağlayabileceğini düşünebiliriz

Popüler yayınları hazırlayanların önemli bir bölümü *Derleme Sözlüğü*'nü kaynak olarak kullanmışlardır. Popüler yayınlarda *Derleme Sözlüğü*'nün nasıl kullanıldığı sorusunu cevaplandırmak gerekir. *Yozgat Yöresel Kelimeler Sözlüğü*'nü hazırlayan Ömer Ünal, *Derleme Sözlüğü*'nde yalnızca bir verinin bulunduğu *yenirseği* kelimesini "Memesi körelmiş koyun, keçi" olarak tanımlamıştır. Halbuki bu veri *Derleme Sözlüğü*'nde "Memesi körelmiş koyun, keçi, inek. (-Yz)" şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla Ünal, bu kelimenin anlamcıklarından birini eksiltmiştir. *Derleme Sözlüğü*'nü kullanan popüler sözlükçüler madde başlarını oluşturup tanımlarken bu sözlüğü örnek almışlar, ancak bazen tanımları değiştirmişlerdir.

ÖZET: Sözlük, bir dilin söz varlığının tamamını veya bir bölümünü söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçim birimleri temel alarak bunların değişik kullanımlarını gösteren söz varlığı kitabı olarak tanımlanabilir. Ağız terimi, Türkçenin değişik bölgelerinde konuşulan ve yazılı bir standardı bulunmayan dolayısıyla resmî durumlarda kullanılmasından kaçınılan varyantları karşılamak için kullanılır. Dolayısıyla ağız sözlükleri bu varyantların söz varlığının belirlenmesine yönelik sözlükler olarak anlaşılır. Türkiye Türkçesi ağızlarının söz malzemesiyle ilk çalışmalar, Türk Dil Kurumunun kurulduğu yıl (1932) Birinci Dil Kurultayında alınan bir kararla başlatılmıştır. Ağız sözlükçülüğü konusunda o tarihten bugüne epey mesafe alınmış, çok sayıda ağız çalışması yapılmıştır. Buna rağmen Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığının tam olarak tespit edilebildiğini söyleyebilmek güçtür. Ağız sözlükçülüğü açısından değerlendirilebilecek söz varlığı malzemesi sunan popüler yayınlar vardır. Üstelik bunların sayısı gün geçtikçe artıp çeşitlenmektedir. Bu tür yayınlar ağız araştırması yapanlar tarafından özellikle söz varlığı açısından titizlikle değerlendirilebilir.

ANAHTAR KELİMELE: Sözlük, ağız sözlüğü, söz varlığı, popüler yayınlar.

Kaynaklar

- Akbayar, Nuri (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Aydın, Mehmet (2009). "İki Örnek Çerçevesinde Popüler Yayınlar ve Ağız Araştırmaları", *Türk Dilleri Araştırmaları*, C. 19, İstanbul, ss. 7-16.
- Cumakunova, Gülzura (2005). *Türkçö- Kırgızça Sözlük Türkçe-Kırgızca Sözlük*, Kırgız- Türk Manas Üniversitesi Yayını, Bişkek.
- Demirci, Muhsin (2010). *Kültürümüzde İskevür Ağzı*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara.
- Dinç, Ahmet (2014). *Türkçe'nin Kayıp Kelimeleri*, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Emiroğlu, Kudret (1989). *Trabzon Maçka Etimoloji Sözlüğü*, Ankara.
- Güngör, Hulusi Güngör (2007). *Türkçe'nin Karaman Ağzı*, İKEV Yayınları, İstanbul.
- Hasdemir, Bilgin (2003). *Zaman Tünelinde Ünye*, Öz-Ar Matbaacılık LTD. Şirketi, İstanbul.
- İvgin, Hayrettin (1998). *Vezirköprü Halk Kültürü Derlemeleri*, Vezirköprü Belediyesi Yayınları, Ankara.
- Kalyoncu, Hasan (2001). *Trabzon Tonya Ağzının Dilbilgisel Özellikleri ve Tonya Sözlüğü*, Tonya.
- Keskinsoy, Orhan (1997). *Konuşmanın Çarşamba'cası*, Samsun.
- Korkmaz, Zeynep (1995). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, TDK Yay., Ankara.
- Sarıhan, Ayhan (2001). *Beyceli Sözlüğü*, Ürün Yayınevi, Ankara.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1962-1983). 12 cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yusal, İdris Nebi (2011). *Karaman İli Ağızları ve Anadolu Ağızları Arasındaki Yeri*, Karaman 2011.
- Ünal, Ömer (2010). *Yozgat Yöresel Kelimeler Sözlüğü*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara.